

Senų žmonių egzistencinės problemos: priežastys ir sprendimo galimybės

Natalija Bogdanova

(Vilniaus universitetas)

Įvadas

Senatvė ir senatvės problemos yra svarbi šiuolaikinės visuomenės tyrinėjimų dalis, užimanti ypatingą vietą daugelio išsivysčiusių Vakarų šalių gyvenime. Lietuvos visuomenė, kaip ir Vakarų, sparčiai sensta – didėja pensininkų skaičius, o gimstamumas net nesiekia mirtingumo lygio. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2006 m. pradžioje kas šeštas šalies vyras ir kas ketvirta moteris buvo 60 metų ir vyresni, o 2006 m. pradžioje 100 vaikų, turinčių 0–14 m., teko 124 žmonės, kuriems yra 60 arba daugiau metų (Lietuvos gyventojai pagal amžių, 2006). Nagrinėjant senyvo amžiaus žmonių padėtį ir problemas, psichologiniai tyrimai atskleidžia psichologinius sunkumus, kurių atsiranda senatvėje: nepasitenkinimas gyvenimu, nugyventų metų ir patirties nuvertinimas, gyvenimo tuštumo ir ankštumo jausmas. Dėl senyvo amžiaus žmonių skaičiaus didėjimo, senatvės amžiuje patiriamų psichologinių sunkumų tyrimo duomenų, politinių, ekonominių ir socialinių priežasčių 2004 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu buvo priimta Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija, kurios pagrindinis tikslas yra sukurti teigiamą, aktyvų, į plėtrą orientuoto senėjimo proceso įvaizdį visuomenėje, skatinti senų žmonių integraciją į politinę, socialinę, ekonominę ir kultūrinę visuomenės veiklą, užtikrinti ir aktyvinti jų saviraišką bei tobulėjimą (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“, www.biblioteka.lt). Tačiau nepaisant pagyvenusių žmonių skaičiaus didėjimo, visuomenės požiūris į senus žmones vis dar menkai tiriamas, o visuomenės nuomonė apie senatvės amžių nepakankamai objektyvi. Be to, kai kurios senatvės amžiuje patiriamų psichologinių sunkumų priežastys, pavyzdžiui, neigiamos visuomenės nuostatos senų žmonių atžvilgiu, nors ir pripažįstamos, iki šiol yra mažai nagrinėjamos (S. Mikulionienė, D. Petkevičienė, 2006).

Remiantis humanistinės-egzistencinės psichologijos ir kitų autorių mintimis apie senatvės amžiaus sunkumus, šiame straipsnyje aptariami tokie probleminiai senatvės laikotarpio aspektai:

1. pagrindinės socialinių ir psichologinių sunkumų senatvėje priežastys;
2. senų žmonių galimybės įveikti gyvenimo tuštumo jausmą.

Humanistinis-egzistencinis požiūris pabrėžia, kad žmogaus asmenybė turi poreikį ieškoti savo gyvenimo prasmės ir atrasti universalias arba individualias, unikalias gyvenimo vertybes ir siekti realizuoti savo vidinį potencialą. Nepatenkinti egzistenciniai poreikiai – neatrasta arba prarasta gyvenimo prasmė, aukščiausių vertybių praradimas, savo vidinio potencialo nuvertinimas – gali sukelti senų žmonių nepasitenkinimą gyvenimu, kuris sąlygoja vidinės tuštumos, beprasmiškos egzistencijos jausmą (B. Hansen Lemme, 2003; В. Э. Франкл, 1990; Л. Хьелл, Д. Зиглер, 1998).

1. Senatvės ypatybės ir sunkumai

1.1. Fiziologinių pokyčių įtaka senatvės problemų atsiradimui

Senatvės amžius yra daugiau ar mažiau individualizuojama, negu griežtai apibrėžiama sąvoka ir apibūdinama bendrų žmogaus organizmo funkcijų pokyčių procesu, kurį lemia vidinės organiz-

mo savybės. Šis procesas yra kaupiamojo pobūdžio, neišvengiamas ir negrįžtamas. Kaupiamasis pakitimų pobūdis reiškia nuolatinį fiziologinį regresą, kuris ir sąlygoja pokyčių negrįžtamumą. Regresas pasireiškia silpstant organizmo funkcijoms, lėtėjant fiziologiniams procesams ir informacijos apdorojimo greičiui, blogėjant atminčiai. Tai yra pagrindinis fiziologinis senatvės aspektas, turintis neigiamą įtaką senų žmonių savęs kaip asmenybių ir savo amžiaus priėmimui. Fiziologinio regreso sukelti pokyčiai taip pat yra reikšmingi formuojant senų žmonių įvaizdį šiuolaikinėje visuomenėje. Stereotipai perteikia tokį visuomenės požiūrį į senus žmones, kuriame visada yra tiek fizinio, tiek protinio silpnumo, ligos, negalios aspektų (B. Hansen Lemme, 2003; R. Žukauskienė, 1996). Tačiau visų senų žmonių kaip neigalių arba net silpnapročių įvaizdis yra neteisingas, jei tik jų silpnaprotystė nėra smegenų pažeidimo ligos padarinys. Sulėtėjus duomenų apdorojimo greičiui, pats sugebėjimas apdoroti duomenis nenukenčia, išlieka mokymosi galimybės. Taip pat, jeigu senyvo amžiaus žmogus nuolat treniruoja savo pažintinius sugebėjimus, gali plėtotis jo įgūdžiai, meistriškumas. Pabrėžtinas senų žmonių gebėjimas viską geriau, ramiau ir tiksliau apmąstyti. Šie gebėjimai su amžiumi išlieka stabilūs (R. Žukauskienė, 1996). Matyt, šiuos gebėjimus gali sąlygoti neskubus senų žmonių gyvenimo ritmas, taip pat per gyvenimą sukaupta patirtis ir išmintis. Pagrindinė problema kyla tada, kai senyvo amžiaus žmogus, jo aplinka ir visuomenė neteisingai suvokia jo galimybes toliau vystyti ir tobulėti, nuvertindami tiek šį gyvenimo laikotarpį, tiek seno žmogaus asmenybės potencialą.

1.2. Psichologinės problemos senatvėje ir jų priežastys

Anot amerikiečių mokslininkės B. Hansen Lemme (2003), psichologinių problemų senatvėje atsiranda dėl istorinių, socialinių ir individualių veiksnių sąveikos. Būtent šie veiksniai lemia seno žmogaus elgseną bei savijautą visuomenėje, savęs kaip unikalios asmenybės vertinimą, formuoja individualias savybes ir porcius, mąstymo būdą ir stereotipus. Toliau pateikiama B. Hansen Lemme išskirtų istorinio, socialinių ir individualaus psichologinio veiksnių apžvalga.

1.2.1. Istorinio veiksnio įtaka

Istorinis veiksnys yra seno žmogaus aplinka laike, kurioje jis gyvena ir veikia. Šis kriterijus nusakoma aplinkinių stereotipinį požiūrį į senatvę, kuris neišvengiamai lemia ir paties seno žmogaus požiūrį į save. Pavyzdžiui, jeigu visuomenėje vyrauja neigiamas ir žeminantis požiūris į senatvę, seni žmonės suvokiami kaip silpnapročiai, dykaduoniai, šykštuoliai ir taip toliau, senyvo amžiaus asmenys jausis diskriminuojami, nuvertinami, įžeidžiami. Bet yra bendruomenių, dažniausiai tai yra archajiškos bendruomenės, išlaikiusių senovinį gyvenimo būdą, pavyzdžiui, Afrikos, Australijos ir Polinezijos gentys, Šiaurės ir Pietų Amerikos indėnai. Šios tautos nepaprastai gerbia senatvę, jų seni žmonės turi svarbių genties paslapčių ir išminties saugotojų vaidmenis. Istorinis veiksnys glaudžiai siejamas su 1.2.2. punkte aprašytu visuomenės požiūriu į senus žmones.

1.2.2. Socialinių veiksnių įtaka

Prie socialinių arba išorinių veiksnių, kurie turi įtakos senyvo žmogaus neprisitaikymui visuomenėje ir neigiamam savo amžiaus vertinimui, įvairovės B. Hansen Lemme priskiria šiuos:

- 1) Išėjimas į pensiją. Su šiuo laikotarpiu yra susiję daugybė iššūkių, kuriuos turi įveikti senas žmogus. Tai gali būti didžiulio streso šaltinis, nes paliovės dirbti, žmogus turi prisitaikyti prie naujo, lėtesnio gyvenimo ritmo, o tai gali sąlygoti savotišką „pasimetimą laike“. Dėl to senas žmogus tiesiog nežino, kuo jam užimti savo laisvą laiką, o nieko nevcikimas gali būti pra-

žūtingas asmens savęs vertinimui ir netgi sveikatai. Netekę mėgstamo arba gerai išmanomo darbo, seni žmonės, ypač vyrai, gali pasijusti bejėgiai ir niekam nereikalingi. Kad greičiau prisitaikytų prie naujo gyvenimo ritmo, senas žmogus turėtų suvokti savo padėtį ir įsisąmoninti problemas. Tai jam padėtų adekvačiai mąstyti ir kontroliuoti savo gyvenimą, sąmoningai siekti kitų tikslų.

- 2) Sutuoktinio netektis. Našlystės laikotarpis dažnai reikalauja didžiulės dvasinės stiprybės gėdinti dėl savo sutuoktinio mirties, savotiškos išminties ir kūrybingumo prisitaikant gyventi vienam. Šiuo metu žmogui ypač reikalinga artimųjų ir kitokia socialinė parama.
- 3) [plaukų sumažėjimas. Rimta prielaida sunkumams senatvėje atsirasti yra senyvo žmogaus finansinio pajėgumo pokytis, kuris turi didžiausią įtaką asmens poreikių tenkinimui ir savo galios, netgi vertės suvokimui. Iki šiol Lietuvoje vidutinės pensijos dydis tėra tik apie 40% buvusio atlyginimo, o išsivysčiusiose ES šalyse jis siekia 60%–70%. Tokiu atveju daugelio Lietuvos pensininkų egzistencija virsta nelygia kova už išgyvenimą. Pirmas ir svarbiausias skurdžiai gyvenančių žmonių poreikis yra prasimaitinti, o kitų poreikių – rūpinimąsi sveikata, dvasinių arba kultūrinių – nepaisoma, nes kai kurių jų tiesiog neįmanoma patenkinti. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2003 m. mūsų šalies pensininkai vidutiniškai gaudavo 340 Lt pensijos, 2005 m. šis skaičius padidėjo 90 Lt (Lietuvos ekonominė ir socialinė raida, 2006). Finansinis veiksnys nulemia senų žmonių silpną ir nelygią poziciją šiuolaikinėje visuomenėje, kurios pagrindas daugiausia yra prekiniai piniginiai santykiai, o palankų požiūrį į atskirą individą dažnai nulemia jo socialinė finansinė padėtis. Deja, tai gali sukelti atskiros visuomenės grupės izoliaciją. Senų žmonių apklausos duomenys byloja apie tam tikrą senų žmonių grupės izoliaciją: paklausti, kaip jaučiasi visuomenėje, seni žmonės atsakė, kad nesijaučia nei jos dalis, nei visaverčiai nariai, nes beveik nedalyvauja visuomeniniame kultūriniam gyvenime, o tai lemia būtent lėšų stygius (Pagyvenę žmonės Lietuvoje, www.std.lt). Finansiškai nepajėgūs seni žmonės subjektyviai gali jaustis nenaudingi visuomenei: dėl lėšų stygiaus jie perka mažiausiai, nebegamina materialinių gėrybių, nes jau nedirba. Jie tarsi neturi nicko, kas būtų vertinga visuomenės akys. Todėl senas žmogus pradeda laikyti save niekam nereikalingu nevykėliu; sumenkėja jo savigarba.
- 4) Diskriminacinis visuomenės požiūris į senus žmones. Galima teigti, kad šiuolaikinėje visuomenėje vyrauja jaunatvės ir jėgos kultas, o grožis ir jėga yra neatskiriami nuo jaunystės. Masinės informacijos priemonės, reklama, kino pramonė ir grožio verslas jau seniai formuoja tokio žmogaus, vyro ar moters, kuris visuomet nepriekaištingai atrodo: amžinai jaunas, puikiai fiziškai sudėtas ir malonios išvaizdos, įvaizdį. Dėl to Vakarų visuomenėje egzistuoja gana neigiamas – paslėptas (dauguma televizijos laidų rodo jaunus žmones) arba atviras (atsisakymas priimti į darbą senyvą žmogų) – požiūris į senatvę. Tokioje „jaunų žmonių visuomenėje“ seni žmonės yra suvokiami kaip aplinkinių gyvenimą apsunkinantis nereikalingas balastas, bejėgiai ir nepatrauklūs. Priimdami tokias visuomenės nuostatas ir nekonfrontuodami su jomis, seni žmonės tapatinasi su tokiu neigiamu senatvės įvaizdžiu. Todėl, norint įveikti senų žmonių diskriminaciją, yra labai svarbu formuoti tinkamą ir teigiamą senyvo amžiaus žmonių įvaizdį. 2004 m. tokia strategija valstybinių lygiu buvo priimta ir Lietuvoje. Kita vertus, mokslininkai teigia, kad labai neigiamos ir žeminančios nuostatos dėl senyvo amžiaus žmonių yra kraštutinės – tokie stereotipai formuojami tų žmonių, kurie niekada nebendravo su senais žmonėmis arba, nesėkmingai pabendravę, susidarė neigiamą nuomonę būtent apie tą individą ir jo bruožus priskyrė visai senų žmonių grupei, sąmonėje.

5) Vertybių sistemos kitimas išskiria jaunimą ir senus žmones. Seni žmonės, priešingai nei jaunimas, yra linkę viską giliai ir nuodugniau apsvaistyti, daug laiko ir dėmesio skirti savo patirčiai apmąstyti, nugalintiems metams įvertinti. Labai dažnai jie būna labai religingi arba labiau religingi negu jų artimieji. Tai gali sukelti senų ir jaunų žmonių vertybių konfliktą ir netgi turėti įtakos senų žmonių nenorui gyventi kartu su savo vaikais ir anūkais. Prislopinta arba atvira nesantaikos atmosfera gali neigiamai veikti senus žmones, versti juos jaustis dar bejėgiškesniais, priklausomais, sukelti rimtų psichikos problemų. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, dauguma senų žmonių pasisako už gyvenimą atskirai nuo savo vaikų: 66,8% 60–69 metų ir 61,3% 70–79 metų žmonių gyvenimą atskirai nuo savo vaikų vertina palankiai (Pagyvenę žmonės Lietuvoje, www.std.lt). Nesusipratimas tarp kartų, seniai padarytos skriaudos, kitos, atrodo neįveikiamos problemos šeimoje gali amžiams išskirti vaikus ir tėvus, palikti pastaruosius vienišai senatvei.

1.2.3. Individualaus psichologinio veiksnio įtaka

Individualus veiksnys apibūdina vidinę seno žmogaus vertybių sistemą, pagal kurią jis gyvena. B. Hansen Lemme (2003) pažymi, kad seni žmonės yra linkę laikyti save prastesniais už kitus, nes patys nuvertina save dėl neišvengiamų fiziologinių organizmo pokyčių, o taip daro todėl, kad perima visuomenės nuostatas ir požiūrį į senatvę kaip į bejėgiškumą, nevilties, beprasmiško buvimo bei nuolatinės negalios laikotarpį ir pradeda save tapatinti su tokiu seno žmogaus vaizdu. Lietuvos gerontologai, tirdami senų žmonių depresiją, į anketas, be kitų klausimų apie savijautą, įrašo ir tokius: Ar šiuo metu jaučiatės bevertis? Ar esate patenkintas savo gyvenimu? Ar jaučiate, kad Jūsų gyvenimas tuščias? (J. Buikienė etc., 2001). Jeigu asmuo nuvertina nugalintus metus, suvokia save kaip niekam netinkantį ir bejėgį, tai neišvengiamai atsispindės senyvo amžiaus asmens vertybėse, mąstyme bei elgesyje. Matyt, dėl šių priežasčių kai kurie seni žmonės yra uždari, irzlūs, pikti.

Dėl neigiamų išorinių ir vidinių veiksnių formuojasi, ko gero, svarbiausias senatvės problemų aspektas – gyvenimo prasmės nesuradimas arba praradimas. Senas žmogus negali surasti prasmės toliau gyventi, įvertina savo gyvenimą kaip praėjusį tuščiai ir beprasmiškai. Tai neleidžia senam žmogui toliau tobulėti kaip asmenybei ir išnaudoti savo potencialą – kelti tikslus ir jų siekti, nes pats prasmės ieškojimas ir tikslų kėlimas atrodo beprasmiškas ir tuščias. Kita vertus, humanistinės-egzistencinės krypties psichologai teigia, kad vidinis psichologinis veiksnys yra svarbiausias, o socialinio konteksto įtaka negali būti visagalė. Humanistinė-egzistencinė psichologija pagrindinę dėmesį skiria žmogui kaip laisvai, savarankiškai ir atsakingai už savo gyvenimą asmenybei. Žmogus išsprendžia savo problemas laikydamasis tam tikros pozicijos sunkumų atžvilgiu, nes iš prigimties yra laisvas ir nepriklauso nuo aplinkybių taip, kaip pats yra įpratęs manyti (Л. Хьелл, Д. Зиглер, 1998).

Apibendrinant aptartas senatvės sunkumų priežastis ir problemas galima teigti, kad šios problemos gali rimtai pažeisti senyvo žmogaus psichologinę ir dvasinę pusiausvyrą ir įstumti į neviltį. Bet kuris, ne tik senyvo amžiaus žmogus dėl sunkumų gali prarasti gyvenimo prasmės jausmą. Gyvenimo prasmės praradimas – tai rimta problema, dėl kurios seni žmonės patiria nevilties jausmą, užsisklendžia savyje, kartais net nusižudo. Sutikdami, kad senatvėje visos galimybės tik siaurėja, seni žmonės visiškai neteisingai priskiria tai ir savo egzistencinių poreikių tenkinimui – jie nustoja rūpintis savo vidiniu dvasiniu augimu ir potencialo atsiskleidimu (R. Žukauskienė, 1996). Tačiau, kaip teigia G. Allport, žmogaus unikalumas išlieka iki mirties, senų žmonių ieš-

kojimų kelias dar nebaigtas, galimybės neišsemtos. Seni žmonės gali „gyventi toliau“: ieškoti unikalių savo gyvenimo prasmų ir jas realizuoti. Tokiu būdu senoliai bręsta, tačiau ne į plotį ir aukštį, bet į gylį, kitaip tariant, nebe fiziškai, bet dvasiškai (T. Олпорт, 2002).

2. Senatvės sunkumų įveikos galimybės

C. R. Rogers (2001) teigia, kad asmenybės savęs vertinimas ir išgyvenimas yra jos veiksmų motyvų pagrindas, turintis įtakos visam gyvenimui arba likimui. Laikantis šios nuostatos galima sakyti, kad bet kuris žmogus, taip pat ir senyvo amžiaus, pats gali nulemti savo asmeninį gyvenimo patyrimą. Seni žmonės moka tinkamai susidoroti su senatvės sunkumais jeigu *patys pasirinkta*: priimti ir suvokti savo išgyvenimų adekvatumą, palankiai vertinti savo patirtį, gebėjimus ir keliamus tikslus, prieš tai kritiškai juos pasvėrus. B. Hansen Lemme (2003) pažymi, kad tokie žmonės yra optimistiškesni, veiklesni, adekvačiai suvokia savo padėtį, gebėjimus bei galimybes ir moka jais pasinaudoti; jie teigiamai vertina savo gyvenimą, mato jo prasmę ir jaučiasi, kad kontroliuoja jį ir yra nepriklausomi nuo aplinkybių. Remiantis C. R. Rogerso, A. Maslow bei V. E. Franklio idėjomis galima išskirti dvi senatvės sunkumų grupes ir apibrėžti atitinkamus jų įveikos būdus:

2.1. Sunkumai, kurių įveikimas tiesiogiai priklauso nuo seno žmogaus savo gyvenimo įprasminimo, apsisprendimo ir valios pastangų

Yra problemų, kurias išspręsti galima *kažką veikiant*. Pripažįstama, kad prasminga veikla, arba savo galimybių, talentų, gabumų panaudojimas, suteikia gyvenimui prasmę ir pasitenkinimą. Tokių problemų įveikimo būdą galima pavadinti plačiai vartojama sąvoka „savirealizacija“ arba „saviaktualizacija“. Anot A. Maslow, saviaktualizacija – tai galutinis asmenybės prigimtinių gebėjimų ir potencialo atskleidimas, kitaip tariant, galimybė žmogui tapti tokiau, koks jis gali būti, savo potencialo viršūnės pasiekimas (Л. Хелл, Д. Зиглер, 1998). Galima išskirti tris pagrindines sritis, kuriose senas žmogus, kaip ir bet kokio kito amžiaus asmuo, galėtų geriausiai panaudoti savo vidinį potencialą ir taip įveikti senatvės laikotarpio sunkumų atnešamą neviltingą ir tuštą jausmą: 1) darbas arba kūryba; 2) tikėjimas arba santykis su Dievu; 3) santykiai su kitais žmonėmis.

2.1.1. Savirealizacija dirbant mėgstamą darbą

Ką gali reikšti A. Maslow savęs aktualizavimo idėja senam žmogui, kuris netenka gyvenimo prasmės dėl senatvės keliamų sunkumų? Ši idėja atveria pagyvenusiam žmogui galimybę iš naujo įvertinti savo sugebėjimus ir atskleisti savyje anksčiau nepastebėtus gabumus kokiais nors veiklai, kuriai pats žmogus suteikia prasmę. Pavyzdžiui, esant priverstinio nieko neveikimo išėjus į pensiją problemai, žmogus gali atrasti sritį, kur sėkmingai įgyvendintų savo kūrybinį potencialą. Tokiu būdu senas žmogus patenkins savo *poreikį dirbti*, nuo kurio priklauso savigarbos suvokimas. Užsiimdamas kokia nors veikla, žmogus siekia iškeltų tikslų, prioritetų ir taip, tikėtina, sugrąžina prarastą gyvenimo prasmę.

2.1.2. Savirealizacija tikint

Kaip jau buvo rašyta, daugelis senų žmonių yra religingi. Remdamasi atliktais tyrimais, B. Hansen Lemme (2003) pažymi, kad tikėjimas Dievu suteikia seniems žmonėms dvasinių jėgų, sustiprina jiems viltį, sugrąžina gyvenimo prasmę, be to, tikintysis visada gali susilaukti savo religinės

bendruomenės emocinės ir socialinės paramos. Tačiau kaip tikėjimo Dievu veiksnys suteikia asmeniui saviaktualizacijos galimybę? G. Allport (2002) mano, kad tikrasis tikėjimas yra toks, kai asmuo sąmoningai tiki ir viliasi Dievu. Tikras tikėjimas keičia žmogaus gyvenimą, suteikia naują prasmę ir atveria galimybes realizuoti save: intymiaame pokalbyje su Dievu žmogus patiria ir išgyvena dvasinį pakilumą, šventą ekstazę. Tokie potyriai suteikia gyvenimui neprilygstamą vertę ir prasmę. Asmuo realizuoja savo potencialą visa savo esybe pasišvęsdamas Viešpačiui ir dėl tikėjimo padėdamas kitiems žmonėms, savo religinei bendruomenei. Taigi tikėjimas – tai dvasiškai brandžios asmenybės racionaliai apmąstytas ir sąmoningai pasirinktas gyvenimo kelias.

2.1.3. Savirealizacija santykiuose su žmonėmis

Visuotinai pripažįstama, kad santykiai su žmonėmis, ypač artimais ir reikšmingais asmeniui, yra svarbūs ir netgi nulemia to asmens savęs ir savo gyvenimo suvokimą bei pajautimą. Prasmingų, tarpusavio meile ir pagarba pagrįstų santykių su artimais žmonėmis dėka asmuo gali visavertiškai ir laimingai gyventi savo aplinkoje. Kadangi seni žmonės turi laisvo laiko, jiems atsiveria ypatinga galimybė rūpintis kitais žmonėmis, pavyzdžiui, savo artimaisiais – vaikais, anūkais, juos mylėti ir globoti. Tai yra puiki galimybė senam žmogui suteikti savo gyvenimui prasmę ir realizuoti savo vidinį potencialą per sąmoningą ir nuoširdų atsidavimą kitiems žmonėms.

2.2. Sunkumai, kurių įveikimas tiesiogiai nepriklauso nuo asmens pastangų juos įveikti

Neišsprendžiamos problemos – liga, skurdas, neigiamas ir nepakeičiamas aplinkinių nusistatymas, artimųjų netektis – labiau negu kitos atneša skausmą, savo bejėgiškumo suvokimą ir pastumia senyvą žmogų į neviltį bei depresiją. Tokie sunkumai yra suvokiami kaip žmogaus likimas, kurio neįmanoma pakeisti, atneša daug skausmo ir kančios, tačiau įprasminta kančia gali padėti suvokti gyvenimo vertę ir prasmę, įvertinti iš naujo arba sugebėti įžvelgti teigiamus savo padėties aspektus ir pradėti juos branginti. V. E. Frankl (1990) siūlo universalų tokių situacijų sprendimo būdą: ko negalima pakeisti objektyviai, galima pakeisti subjektyviai, pasirenkant savo poziciją neįveikiamų sunkumų atžvilgiu. Užimti tam tikrą poziciją reiškia suformuoti savo unikalų požiūrį į sunkumą ir santykį su juo, paversti savo kančią savotiška vertybe, kuri padėtų asmeniui dvasiškai bręsti ir mokytis nepasiduoti nevilčiai. Akivaizdu, kad toks požiūris remiasi fenomenologiniu supratimu, kai dvasinės krizės ištiktas senyvo amžiaus asmuo gali permąstyti ir iš naujo įvertinti savo nugyventą gyvenimą ir dabartines problemas bei kančias ir sugebėti atrasti kažką teigiamo tokioje sunkioje situacijoje, net jeigu ji iš šalies atrodo beviltiška ir beprasmė. Apmąstydamas savo situaciją, senas žmogus gali atrasti „subjektyvią objektyvumo prasmę“ ir taip susidoroti su kančia, nes, anot V. E. Franklio, jeigu kančios neįmanoma išvengti, ją galima paversti kuo nors prasmingu, tam tikru pasiekimu (В. Э. Франкл, 1990).

Apibendrinant saviaktualizacijos senatvėje ir kančios įprasminimo idėjas svarbu pabrėžti fenomenologinį idėjų pobūdį. Pats senyvo amžiaus asmuo yra atsakingas už savo potencialo išsiskleidimą ir prasmės realizavimą bet kurioje iš aptartų sričių ir situacijų. Pasak V. E. Franklio, gyvenimo prasmės paieškos yra imperatyvus pačios žmogaus egzistencijos įsakymas, taigi žmogus pats pasirenka gyvenimo tikslus ir siekius bei kelia prioritetus (В. Э. Франкл, 1990). Tai suteikia galimybę panaudoti savo talentus ir nenukrypti į neviltį.

Akivaizdu, kad tokia senatvės sunkumų įveikimo strategija reikalauja iš senyvo žmogaus ypatingo sąmoningumo apmąstant savo gyvenimą, iš naujo jį įvertinant ir teisingai parenkant

prioritetus. Tačiau senas žmogus gali neturėti atitinkamų sugebėjimų ir įgūdžių reflektuoti savo patirtį ir pakankamą valios pastangų keisti savo gyvenimą. Todėl, kaip nurodoma Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje, vienas prioritetinių socialinės politikos formavimo ir įgyvendinimo uždavinių būtų užtikrinti seniems žmonėms visas tobulėti ir integruotis būtinas sąlygas. Viena tokia sąlyga galima laikyti socialinių darbuotojų pasirengimą dirbti su senyvo amžiaus klientais. Kadangi vienas iš pagrindinių Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje įvardytų tikslų – sukurti tinkamą teigiamą senatvės laikotarpio įvaizdį visuomenėje, būtina tirti pačių socialinių darbuotojų požiūrį į senyvo amžiaus žmones. Patys socialinio darbo specialistai yra šiuolaikinės Lietuvos visuomenės dalis ir tikėtina, kad, kaip visuomenės dalis, jie išpažįsta tokias pačias arba panašias vertybes, požiūrius ir nuostatas kaip ir dauguma visuomenės narių. Be to, socialinio darbo profesija yra nauja Lietuvoje, ir dauguma socialinio darbo specialistų, turinčių aukštąjį universitetinį išsilavinimą, yra jauni žmonės, kurie ateityje dirbs su senais žmonėmis. Todėl buvo atliktas tyrimas, skirtas socialinio darbo studentų nuomonei apie senus žmones išsiaiškinti. Dėl savo naujumo jis gali būti traktuojamas kaip pilotinis arba žvalgomas. Tyrimo tikslas – sužinoti, kokia socialinio darbo studentų nuomonė apie senus žmones ir gyvenimo prasmės paieškas senatvėje, uždaviniai – išsiaiškinti socialinio darbo studentų nuomonę apie senyvo amžiaus žmones kaip asmenybes ir ištirti jų požiūrį į gyvenimo prasmės paieškas senatvėje ir senyvo amžiaus žmonių potencialo atskleidimo galimybes. Praktinė tyrimo reikšmė grindžiama tyrimo naujumu ir parodo būsimųjų socialinių darbuotojų vertybinės nuostatos, požiūrį ir pasirengimą dirbti su senyvo amžiaus klientais.

Tyrimo metodika

Tyrimo objektas – socialinio darbo specialybės studentų nuomonė apie senyvo amžiaus asmenis. Tyrimui buvo atrinkti Vilniaus universiteto socialinio darbo specialybės bakalauro pakopos trečiojo kurso studentai ir magistro pakopos antrojo kurso studentai: iš viso 40 respondentų. Apklausai buvo naudojamas standartizuotas klausimynas.

3. Rezultatų analizė ir aptarimas

Tyrimo duomenys analizuojami klausimų blokais pagal tyrimo uždavinius.

3.1. Socialinio darbo studentų nuomonės apie senyvo amžiaus žmones išsiaiškinimas

Išanalizavus šio bloko klausimų atsakymus buvo konstatuota, kad socialinio darbo studentų nuomonė apie senus žmones svyruoja nuo visiškai teigiamos ir pozityvios iki mažiau teigiamos arba netgi diskriminacinės. Nors daugumos studentų atsakymuose vyrauja teigiamos nuostatos, išsiskėjo ir kai kurie neigiami nuomonės aspektai. Pavyzdžiui, tik pusė respondentų (56%) mano, kad visi senyvo amžiaus žmonės yra išmintingi ir kupini gyvenimo patirties, kitų nuomone, seni žmonės yra išmintingi, tačiau nutolę nuo tikrovės ir gyvena praeitimi (32%). Tik nedaug studentų mano, kad seni žmonės niekuo nesiskiria nuo vidutinio amžiaus žmonių (8%), likusi mažiausia studentų dalis pasirinko kraštutinę nuostatą – kad pagyvenę žmonės yra „seni bambekliai“ (4%). Nagrinėjant šiuos respondentų atsakymus iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad dauguma studentų yra gana pozityviai, netgi optimistiškai nusiteikę senyvo amžiaus žmonių kaip asmenybių atžvilgiu. Kita vertus, galima teigti, kad visiškai teigiamą nuomonę studentai pateikia kritiškai neapmąstę, galbūt norėdami atsakyti „kaip reikia“, ir šiuo atveju jų nuomonė atspindi

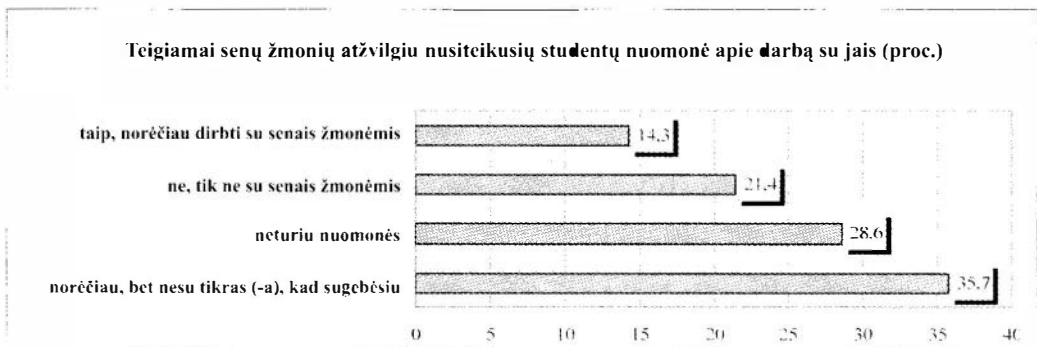
di labiau siekiamybę negu realybę arba formaliai priimamą socialinio darbo nuostatą, kad visi žmonės yra besąlygiškai vertingi ir lygių galimybių. Studentų prieštaravimams paaiškinti taip pat galima kelti prielaidą, kad labai teigiamai nusiteikusių gali neturėti asmeninės darbo su senais žmonėmis patirties. Kita vertus, negalima teigti, kad studentai, kurių įsitikinimai kritiškesni, turi bendravimo arba darbo su šiais žmonėmis patirties ir todėl yra teisūs arba didesni realistai senyvo amžiaus žmonių atžvilgiu.

Studentų nuomonės paviršutiniškumą ir deklaratyvumą įrodo jų požiūris į tikėtiną darbą su senais žmonėmis ateityje: dauguma (40%) respondentų nenori dirbti su senais žmonėmis ir, pasirinkę atsakymo alternatyvą „ne, tik ne su senais žmonėmis“, pakankamai aiškiai ir kategoriškai parodė savo nenorą dirbti su senoliais. Kiti respondentai (32%) neatmeta galimybės dirbti su senais žmonėmis, tačiau abejoja savo kaip profesionalų jėgomis bei sugebėjimais ir netiki, kad jiems seksis dirbti su tokiais žmonėmis. Norint giliau suvokti šią nenoro dirbti su senais žmonėmis problemą, vertėtų kelti klausimą: kodėl studentai netiki savo jėgomis dirbti su senais žmonėmis? Viena iš akivaizdžių priežasčių, dėl ko studentai abejoja savo kaip profesionalų jėgomis, gali būti žinių apie senyvo amžiaus tarpsnį bei darbo su šiais klientais įgūdžių stoka. Taip pat galima kelti prielaidą, kad yra ir kita, giliau slypinti priežastis – studentai abejoja savo sugebėjimais dirbti su senais žmonėmis ne todėl, kad kritiškai vertina *savo* profesinį pasirengimą, o todėl, kad netiki pačių senyvo amžiaus klientų sugebėjimais spręsti problemas ir keisti savo gyvenimą, kad ir kaip profesionaliai stengtųsi jiems padėti. Keliant tokią prielaidą, studentų požiūryje į senus žmones galima išvelgti tam tikrų diskriminacinių gaidų.

Tik 8% studentų be išlygų norėtų dirbti su senais žmonėmis. Net 20% respondentų neatsakė į klausimą dėl tikėtino būsimo darbo su senais žmonėmis, kas vėlgi rodo, kad šiuo atžvilgiu studentų pozicija neaiški, nors daugumos jų nuomonė apie senus žmones pakankamai teigiama.

Įdomu, kad studentai, kurie nenorėtų dirbti su senais žmonėmis, ir tie, kurie netiki galį dirbti su jais, taip pat neturintys nuomonės šiuo klausimu, kartu sudėjus sudaro daugumą (85,7%) labai teigiamai nusiteikusiųjų senų žmonių atžvilgiu (žr. pav.). Tokie atsakymai gali dar kartą patvirtinti prielaidą, kad socialinio darbo studentai tik formaliai arba paviršutiniškai deklaruoja socialinio darbo vertybes ir įsitikinimus arba tiesiog stokoja bendravimo ir darbo su senais žmonėmis patirties.

RESPONDENTŲ ATSAKYMAI

Pav. Respondentų nuomonės prieštaravimai

Viena iš nuomonės apie senus žmones sudedamųjų dalių būtų galima laikyti požiūrį į spartaus visuomenės senėjimo faktą. Todėl kitais šio bloko klausimais buvo siekiama iširti studentų nuomonę apie Lietuvos visuomenės senėjimo procesą ir jo įtaką visuomenei. Studentų atsakymų analizė parodė nagrinėjamų klausimų sudėtingumą ir nevienodą vertinimą. Dauguma apklaustųjų (68%) tolerantiškai žiūrį į visuomenės senėjimą, o likusi respondentų dalis laikosi griežtos nuostatos, kad tiek šalies visuomenė, tiek valstybinės institucijos turėtų imtis veiksmų, kad sustabdytų spartų senėjimo procesą. Klausimas apie senėjimo įtaką visuomenei vėl išryškino tolerantiškai nusiteikusią visuomenės senėjimo atžvilgiu studentų atsakymų nenuoseklumą ir prieštaravimus – tik ši studentų dalis, nors ir nedidelė – 11,8%, nepaisant savo pakantumo senų žmonių daugėjimui, yra įsitikinusi, kad, siekdama sustabdyti neigiamą senėjimo proceso įtaką visuomenei, valstybė greitai metu bus priversta įteisinti drastiškas priemones – eutanaziją ir kriptanaziją¹. Tai kelia nuostabą, ypač todėl, kad kiti studentai, kurie nėra tokie pakantūs visuomenės senėjimui, nepasirinko tokios pesimistiškos senų žmonių ateities perspektyvos. Nagrinėjamos temos naujumą įrodo ir tai, kad nemažai studentų (32%) neturi jokios nuomonės apie senėjimo proceso įtaką visuomenei.

Kita vertus, nepaisant respondentų atsakymų prieštaravimų, neigiamų, teigiamų ir tarpinių atsakymų pasiskirstymas vis dėlto parodo tam tikrą nuomonės apie senus žmones dėsningumą, kuris liudija tam tikrą studentų pasirinkimų tvirtumą. Pavyzdžiui, neteisinga būtų manyti, kad visi be išimties studentai, kurie yra labai teigiamai nusiteikę senų žmonių atžvilgiu, pateikia tokia savo nuomonę giliau neapmąstę ir tik formaliai. Tyrimo rezultatai rodo, kad nedidelė norinčių ateityje dirbti su senais žmonėmis studentų dalis (8%) yra būtent tie labai teigiamai nusiteikę senų žmonių atžvilgiu, taip pat tik ši studentų dalis yra pakančiausia sparčiam visuomenės senėjimui (68,8%). O dauguma respondentų, kurie turi kritiškesnę nuomonę apie senyvo amžiaus žmones kaip asmenybes, nenorėtų ateityje dirbti su jais arba abejoja tokiais savo sugebėjimais (88,9%), taip pat ši respondentų dalis (33,3%) yra griežčiausiai nusistačiusi prieš visuomenės senėjimą.

3.2. Respondentų požiūris į gyvenimo prasmės paiešką senatvėje ir senyvo amžiaus žmonių potencialo atskleidimo galimybes

Šio bloko klausimų analizė parodė nuoseklesnę ir aiškesnę studentų poziciją. Reikšdami nuomonę apie gyvenimo prasmės paiešką senatvėje, beveik visi respondentai pasisakė už būtinumą ieškoti prasmės: 92% respondentų mano, kad ieškoti gyvenimo prasmės senatvėje nėra per vėlu, seni žmonės turėtų ieškoti prasmės savo gyvenime – to, dėl ko verta gyventi, nes tai yra svarbiausias gyvenimo elementas, nulemiantis asmenybės savęs ir viso savo gyvenimo suvokimą bei funkcionavimą visuomenėje.

Įdomu, kad studentų požiūris į gyvenimo prasmės paiešką senatvėje atspindi jų požiūrį į būtinybę jiems patiems turėti gyvenimo prasmę. Būtinybė turėti gyvenimo prasmę yra veiksnys, daugiau ar mažiau parodantis respondentų požiūrio į senų žmonių gyvenimo prasmės paiešką skirtumą. Tai leidžia daryti prielaidą, kad į šio bloko klausimus studentai atsakė mažiau formaliai, paviršutiniškai ir deklaratyviai, tvirtiau parodė savo asmeninę poziciją: neįsivaizduojantys savo gyvenimo be prasmės (76%) demonstravo nuoseklesnę ir optimistiškesnę poziciją senų žmonių gyvenimo prasmės ieškojimų atžvilgiu. Analizuojant studentų, kurie nemano, kad gyvenimas būtinai turi turėti prasmę (24%), atsakymus išaiškėjo nevienodas jų požiūris į nagrinėjamus klausimus ir didesnis atsakymų pasiskirstymas (žr. lentelę).

¹ Kriptanazija – tai eutanazijos taikymas ligoniui jam pačiam jos neprašant.

Lentelė. Respondentų atsakymų dėsningumai

Ar gyvenimas būtinai turi turėti prasmę?	Ar seni žmonės turėtų siekti gyvenimo prasmės?	Kaip jūs vertinate senų žmonių galimybes rasti gyvenimo prasmę?
Žinoma, be to neįmanoma gyventi	Taip, turėtų – 100%	Vertinu palankiai, jie pajėgs tai padaryti – 100%
Gyvenimas prasmę gali turėti, gali ir neturėti	• Taip, turėtų – 66,7% • Nei turėtų, nei neturėtų, jokio skirtumo – 16,7% • Senatvėje per vėlu ieškoti gyvenimo prasmės – 16,7%	• Vertinu palankiai, jie pajėgs tai padaryti – 33,3% • Pajėgs tik su socialinio darbuotojo ar psichologo pagalba – 33,3% • Neturiu nuomonės – 33,3%

Vienas reikšmingiausių atsakymų į šio bloko klausimus yra, kad studentai norėtų dirbti su senais žmonėmis konkrečioje srityje – skatinti juos ieškoti gyvenimo prasmės. Tai daryti norėtų dauguma respondentų (76%). Toks studentų atsakymas akivaizdžiai prieštarauja prieš tai parodytam nenorui dirbti su senais žmonėmis, nepaisant labai teigiamos nuomonės apie juos kaip asmenybes. Studentų atsakymų prieštaringumą galima paaiškinti nevienodu požiūriu į tiriamus reiškinius: nuomonė apie klientų grupę gali skirtis nuo nuomonės apie problemą, kuri sprendžiama kartu su tais klientais. Galima kelti prielaidą, kad klausimas dėl gyvenimo prasmės turėjimo ir ieškojimų asmeniškai palietė respondentus, ir todėl, susiejus tą klausimą (apie gyvenimo prasmės būtinumą) su noru arba nenoru dirbti su senyvo amžiaus klientais, nuomonė apie tikėtiną darbą su senoliais pasikeitė į geresnę pusę. Taigi galima konstatuoti, kad gyvenimo prasmės paieškos socialinio darbo studentams atrodo gana rimta ir jiems asmeniškai svarbi sritis, galinti pakeisti jų nuomonę apie tikėtiną darbą su konkrečia klientu grupe.

Analizuojant atsakymus apie savirealizacijos svarbą senyvame amžiuje, pasirinkimų pasiskirstymas parodė beveik vienodą studentų požiūrį į įvade aptartas savirealizacijos sritis: mėgstamą darbą, tikėjimą Dievu ir santykius su artimais žmonėmis. Studentai mano, kad, norint siekti savirealizacijos, senam žmogui labiausiai turi rūpėti santykiai su artimaisiais (28%), mėgstamas darbas (20%), tikėjimas Dievu (16%) ir santykiai su artimaisiais, mėgstamas darbas ir tikėjimas Dievu kartu (28%). Pasirinkimų pasiskirstymas leidžia daryti išvadą, kad studentai gerai supranta tarpusavio santykių svarbą gyvenimo prasmės pajautimui ir siekiui realizuoti savo vidinį potencialą, nors harmoningesniam senyvo amžiaus žmogaus potencialo plėtojimui taip pat yra svarbu tikėti Dievu bei dirbti. Be to, išaiškėjo, kad į savirealizaciją studentai žiūri kaip į gyvenimo prasmės prielaidą: daugumos (65,2%) studentų nuomone, būtent save realizuodami seni žmonės suranda gyvenimo prasmę. Studentų požiūriu, santykiai su artimaisiais, tikėjimas Dievu ir mėgstamas darbas užtikrina prasmingą senų žmonių gyvenimą. Likusi studentų dalis mano, kad tarp gyvenimo prasmės ir savirealizacijos yra ryšis, tačiau šie reiškiniai netapatūs.

Apibendrinimas

Tik 4% socialinio darbo studentų turi akivaizdžiai neigiamą nuomonę apie senus žmones kaip asmenybes, dauguma (56% ir 8%) studentų turi teigiamą arba kiek kritiškesnę (32%) nuomonę

apie juos. Svarbu pasakyti, kad daugumos išreiškiama teigiama nuomonė gali būti paviršutiniška ir deklaratyvi. Tai įrodo studentų nenoras ateityje dirbti su senyvo amžiaus klientais. Studentų atsakymų prieštaravimus galima būtų traktuoti kaip aiškios pozicijos neturėjimą todėl, kad senų žmonių problemos ir visuomenės senėjimo proceso įtaka yra gana naujos temos Lietuvos visuomenės socialinių tyrimų kontekste; anksčiau ši tema studentams nebuvo pakankamai dėstyta arba jie šia tema per mažai savarankiškai mąstė ir skaitė. Kita vertus, susiejus klausimą dėl tikėtino darbo su senoliais su klausimu apie gyvenimo prasmės būtinumą ir paiešką, kuris studentams pasirodė asmeniškai svarbus, išaiškėjo, kad studentai norėtų dirbti su senais žmonėmis būtent šioje srityje – spręsti jų gyvenimo prasmės ieškojimų problemą. Išanalizuoti duomenys leidžia daryti išvadą, kad asmeninis požiūris į klientų problemas gali pakeisti neigiamą nuomonę apie tikėtiną darbą su klientais – padaryti ją palankesnę.

Pasiūlymai

Siekiant užtikrinti geresnį socialinio darbo studentų pasirengimą dirbti su senyvo amžiaus klientais bei toliau nagrinėti senų žmonių problemas ir jų sprendimo galimybes, taip pat remiantis šio tyrimo rezultatais, galima pateikti keletą rekomendacijų: 1) į socialinio darbo studijų turinį įtraukti dalyką apie darbą su įvairių amžiaus grupių klientais, ypatingą dėmesį kreipiant į darbą su senais žmonėmis, arba daugiau dėmesio skirti darbą su senais žmonėmis specifikai; 2) plačiau tirti socialinio darbo studentų požiūrį ir nuomonę apie darbą su senyvo amžiaus klientais, pabrėžiant įvairius šiame tyrime netirtus ir nepaminėtus aspektus.

Humanistinės-egzistencinės paradigmos taikymas sprendžiant klientų problemas leidžia pažvelgti į socialinį darbą nauju aspektu, iš esmės keisti supratimą apie klientų problemų kilmą ir jų sprendimo galimybes, suteikti svarbą ne tik išorinių sunkumų sprendimui, bet ir pagalbai – socialinio darbuotojo ar kito specialisto – aktyvinti vidinį kliento potencialą, skatinti imtis atsakomybės už savo gyvenimą bei asmeninių problemų sprendimą. Ši perspektyva gali būti taikoma dirbant su įvairių grupių klientais, sprendžiant įvairias problemas: priklausomybių, savižudybių, dirbant su jaunimu ir rizikos šeimomis.

LITERATŪRA

1. **Buikienė J., Filipavičiūtė R., Lapėnas R.** Depresija ir somatinės ligos. *Gerontologija*. 2001. Nr. 2 (3). P. 188–194.
2. **Hansen Lemme B.** Suaugusiojo raida. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2003. P. 575.
3. **Mikulionienė S., Petkevičienė D.** Senatvės įvaizdžiai Lietuvos periodinėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės. *Socialinis darbas*. 2006. Nr. 5 (1). P. 38–48.
4. **Žukauskienė R.** Raidos psichologija. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. P. 364.
5. Lietuvos gyventojai pagal amžių. *Lietuvos statistikos departamento metraštis*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. P. 77.
6. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida. *Lietuvos statistikos departamento metraštis*. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. P. 187.
7. **Олпорт Г.** *Становление личности*. Издательская группа «Смысл». Москва, 2002. С. 462.
8. **Роджерс К. Р.** *Взгляд на психотерапию. Становление человека*. Издательская группа «Прогресс». Москва, 2001. С. 478.
9. **Франкл В. Э.** *Человек в поисках смысла*. Издательская группа «Прогресс». Москва, 1990. С. 367.
10. **Хьелл Л., Зиглер Д.** *Теории личности*. Издательская группа «Питер». Санкт Петербург, 1998. С. 606.

11. *Pagvyvenę žmonės Lietuvoje*. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. *Prieiga per internetą*: <<http://www.std.lt/>>, žiūrėta 2005-03-17.
12. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 737 „Dėl nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos patvirtinimo“*. Vilnius. Prieiga per internetą: <www.biblioteka.lt/senjorai/strategija.doc>, žiūrėta 2006-10-15.

EXISTENTIAL PROBLEMS OF OLD-AGE: CAUSES AND POSSIBILITY OF SOLUTION

Summary

The main goal of article is to dispute a question on the causes of existential problems experienced in old age. There is a wide range of cases when old people suffer from inner emptiness or dissatisfaction of passed years. The sense of meaningful life can be lost for the reason of some physical troubles that occur in old age as well as psychological problems caused by both social and inner factors. Humanistic-existential approach interprets those questions due to the lack of the meaning of life. Supposedly, old aged persons would restore the meaning of their life with the help of liked labour, fraught with respect intercommunion as well as belief in God. The research presented after the theory part shows the view of social work students of old people personalities. Commonly, respondents demonstrated kindly view on old aged people. However this view can be treated as unconsidered and superficial. Students did not welcome possible work with old people. On the other hand, students agreed that old people have a great potential to self-actualization that in fact is a chance to search and to restore the meaning of life in old age. Contradictions in students' view expose that the subject of existential problems experienced in old age is studied insufficient and needs intense research.